УДК 811.111’42

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ТА ТАКТИКИ У НАВЧАННІ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ

Ганна АПАЛАТ, Ольга МАКСИМОВА (Кропивницький, Україна)
e-mail: anna_apalat@ukr.net

АПАЛАТ Ганна, МАКСИМОВА Ольга. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ТА ТАКТИКИ У НАВЧАННІ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ

Стаття присвячена проблемі навчання діалогічного мовлення в старшій школі. У статті проаналізовано монологічний та діалогічний типи мовлення, роль вербально-зорових опор і пропонується застосування опорних схем використання комунікативних стратегій і тактик у навчанні діалогічного мовлення. У статті продемонстровано систему вправ для розвитку навичок мовлення учнів старшої школи.

Ключові слова: діалог, комунікативна ситуація, аудіювання, комунікативна тактика, конфліктна комунікативна стратегія, кооперативна комунікативна стратегія.

APALAT Hanna, MAKSYMOVA Olha. COMMUNICATIVE STRATEGIES AND TACTICS IN TEACHING DIALOGICAL SPEECH

The article focuses on the problem of teaching speaking in high school. Monologue and dialogue types of speech are analysed and the role of verbal and visual aids is evaluated. Speech exercises aimed at improving speaking skills include communicative situation, imaginary conversation, information-gap exercises, problem solving, discussion, role games, dramatizing. The dialogue is understood as the process of speech interaction of two or more participants of communication. Thus each participant takes turns playing the role of either addresser or addressee. At the phase of developing and improving of dialogue speaking skills the students learn to make different types of dialogue (interrogation, agreement, discussion, dialogue etiquette) on suggested communicative situation. The article suggests the use of communicative strategies and tactics reference schemes in teaching speaking. The speech act of each participant represents a set of communicative tactics (direct and indirect question, direct answer, the demonstration of addressee’s ability to conduct a conversation, disagreement arguments, silence etc.). The communicative tactics of speakers in a dialogue correspond to their communicative strategies – conflict and cooperative. The article demonstrates a system of exercises with communicative strategies and tactics reference schemes aimed at development of speaking skills of high school students.

Key words: dialogue, communicative situation, listening, communicative tactics, communicative conflict strategy, communicative cooperative strategy.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні відбуваються динамічні перетворення в усіх сферах життя. Зростає потреба суспільства в людях, що володіють іноземною мовою як засобом спілкування. Необхідність навчити школярів використовувати іноземну мову як інструмент у діалозі культур різних країн спонукає науковців-методистів і вчителів-практиків переосмислювати цілі іншомовного навчання та акцентувати увагу на пошуках дієвих засобів їх досягнення.

Оволодіння основами іншомовного спілкування передбачає досягнення учнями достатнього рівня комунікативної компетенції, яку складають мовленнєві вміння, тобто вміння в аудіюванні, говорінні, читанні, письма, а також мовні навички (лексико-граматичні навички письма).

Здатність до спілкування іноземною мовою передбачає формування в учнів якостей, що роблять процес оволодіння мовою як засобом міжкультурної комунікації ефективним. До цих якостей належить інтерес і позитивне ставлення до мови, що вивчається, до культури народу, що розмовляє цією мовою, загальнолюдська свідомість, самостійність у певних видах діяльності, розуміння важливості вивчення іноземної мови. В цих умовах важливе значення надається комунікативному навчанню, тобто підготовці учня до іншомовного спілкування в умовах іншомовного спілкування, створеного в класі. Саме тому важливе місце серед мовних компетенцій учня займають навички говоріння.

Актуальність проблеми полягає в необхідності досягти високого рівня комунікативної компетенції в англійській мові, не знаходячись серед її носіїв. Тому важливою задачею вчителя є створення на уроці іноземної мови реальних і уявних ситуацій спілкування, використовуючи для цього різні прийоми роботи.

Говоріння, викликає труднощі в учня як у рідній, так і в іноземній мові. Воно пов’язане з вибором того, що сказати і як сказати. Бажання взяти участь у бесіді або розповісти про що-небудь пов’язується з тематикою усного мовлення. Учні говорять з великим інтересом про те, що їм цікаво, чим вони захоплюються. Отже вчитель повинен використовувати такі мовні ситуації, тренувальні вправи та вербально-зорові опори, які створюють ситуацію успіху, дають можливість учням побачити їхній розвиток і йти далі. Саме тому ***завданням дослідження*** є аналіз різних видів мовлення (монологічного та діалогічного), роль вербально-зорових опор, а також використання опорних схем застосування комунікативних стратегій і тактик у навчанні діалогічного мовлення.

Матеріалом дослідження слугували вправи на розвиток діалогічного мовлення підручника *Enterprise 4*.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Розробкою проблеми навчання мовленню займалися і продовжують займатися багато науковців. Як показав досвід вчителів та методистів, таких як Н.К.Скляренко [8], Т.І.Олійник та О.В.Борзова [1], діалогічне мовлення є одним з найефективніших засобів створення мотиву для вивчення англійської мови, для іншомовного спілкування учнів початкової школи.

Н.П.Грачова та Ф.С.Ісхакова [3] розробили рекомендації щодо поетапності навчання діалогічного мовлення учнів початкової школи на заняттях з англійської мови.

Питаннями ситуативності мовлення й створенням навчальних комунікативних ситуацій займалося багато вчених, зокрема Є.П.Шубін, Й.М.Берман, В.А.Бухбіндер, Г.В. Бойкова, В.Л.Скалкін [8], Г.А.Рубінштейн, Є.І.Пассов [5]. Види й мовні засоби діалогічних текстів досліджували І.А.Зимня [2], А.Л.Мірошніченко [4].

Виклад основного матеріалу. Навчання усного мовлення (говоріння) – це складний процес, який тісно пов'язаний з формуванням та вдосконаленням лексико-граматичних навичок, умінням використовувати їх для розвитку непідготовленого мовлення. Уміння спілкування іноземною мовою належить до ключових компетентностей.

У сучасній літературі з методики навчання англійської мови до мовленнєвих вправ, тобто тих, що забезпечують набуття мовленнєвих навичок і вмінь, необхідних для навчання говоріння, називаються такі: ситуація; умовна бесіда; одержання і з'ясування відсутньої інформації далі – "information gap exercises" – так називає цей вид вправ англійський методист У. Літлвуд [11, с. 86]; респонсивні вправи; розв'язання проблеми, досягнення консенсусу, дискусія; переказ на основі прочитаного або почутого; розповідь на основі прочитаного або почутого, розповідь за темою або сценарієм; опис за власним вибором, опис по пам'яті або за уявленням, опис за наочністю; коментування; гра; рольова гра або її різновид – симуляція; драматизація.

Вправи для формування мовленнєвих навичок і вмінь включають три обов'язкові компоненти: ***завдання, виконання завдання, контроль виконаного завдання*** [11, с. 3].

Діалогічне мовлення – це процес мовленнєвої взаємодії двох або більше учасників спілкування. Тому в межах мовленнєвого акту кожен з учасників по черзі виступає як слухач і як мовець [10, с. 146]. Основними типами діалогу для навчання у середній школі визначені такі – діалог етикетного характеру, діалог-розпитування, діалог-обмін думками та діалог-домовленість.

У сучасні методиці вважається необхідним застосування цілісної системи вправ для розвитку мовленнєвих навичок і вмінь. Система вправ для навчання мовлення складається з кількох груп, які не існують відокремлено і не застосовуються послідовно. Вправи цих груп застосовуються при виконанні кожного конкретного завдання для навчання мовлення.

На етапі формування і вдосконалення навичок і розвитку вмінь діалогічного мовлення учні вчаться вести діалоги різних типів (діалог-розпитування, діалог-домовленість, діалог-обмін думками та діалог етикетного характеру) на основі запропонованої їм навчально-комунікативної ситуації.

Цей етап передбачає, що учням надається свобода вибору ролі, партнера по спілкуванню, способів взаємодії, це сприяє виникненню певних міжособистісних стосунків між комунікантами, впливає на тональність спілкування, переважання прохань, вимог, наказів тощо. Таким чином формується цілісна система операцій, що визначає індивідуальний стиль діяльності і дозволяє вчителеві надавати допомогу тим учням, які зазнають труднощів у процесі спілкування, коригувати авторитарний стиль спілкування, покращити становище учнів, які потрапили до числа "ізольованих".

У психологічному плані діалогічне мовлення завжди має наступні характеристики:

- діалогічне мовлення завжди мотивоване
- діалогічне мовлення завжди призначається для конкретного слухача, адресоване аудиторії
- діалогічне мовлення завжди емоційно забарвлене, оскільки мовець висловлює свої думки, почуття, ставлення до того, що він говорить

- діалогічне мовлення завжди ситуативно обумовлене, так як вона протікає в певній ситуації [7, с. 138-140].

Існують різні підходи до навчання діалогічного мовлення, з яких можна виділити два основних. Перший – «згори донизу» – навчання діалогічного мовлення розпочинається зі слухання діалогу-зразка з його подальшим варіюванням, а згодом і створенням власних діалогів в аналогічних ситуаціях спілкування.

Другий – «знизу догори» – передбачає шлях від засвоєння спочатку елементів діалогу (реплік діалогічної єдності) до самостійної побудови діалогу на основі запропонованої навчальної комунікативної системи, що не містить прослуховування діалогів-зразків [9, с. 4].

Обидва підходи є можливими. Вже у процесі формування мовленнєвих навичок (граматичних, лексичних) учні старшої школи виходять на рівень понадфразової єдності, в тому числі діалогічних єдностей. Проте увага учня в цьому випадку зосереджена на вживанні нової граматичної структури або лексичної одиниці. Виходячи на рівень обміну репліками, вони використовують вже знайомі їм діалогічні єдності. Під час навчання реплікуванню важливо поступово збільшувати обсяг репліки учнів – від однієї до двох-трьох фраз.

В даній статті пропонується застосування опорних схем використання комунікативних стратегій і тактик у навчанні діалогічного мовлення. Мовленнєвий хід кожного учасника комунікації є втіленням набору мовленнєвих тактик (тактика прямого та непрямого запиту інформації, тактика прямої відповіді на запитання, тактика демонстрації власної здатності вести розмову, тактика пояснення незгоди,тощо.), які в свою чергу представляють конфліктну, або кооперативну комунікативну стратегію [10].

У старшій школі зазвичай використовуються підручники Британських видавництв – *Longman, Oxford University Press, Cambridge University Press* тощо. Найпопулярнішими є *Enterprise, New Opportunities, Wishes, Click On, Choices, Speak out, Focus*. Усі ці підручники націлені на розвиток умінь іншомовного мовлення в усіх його видах – усному та писемному мовленні.

Кожен підручник має кілька рівнів, кожен урок містить завдання для розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності. Особлива увага приділяється навчанню говоріння. Кожна мовленнєва вправа має конкретні завдання-інструкції, що мотивують висловлювання учня, спонукають його до участі в мовленнєвій іншомовній діяльності.

Розглянемо кілька прикладів вправ для розвитку вмінь і навичок діалогічного мовлення в старшій школі на базі Британського підручника *Enterprise 4*.

У підручнику подано комплекс вправ за темою *Entertainment* направлених на розвиток діалогічного мовлення. Вправи 1, 2 та 3 [Enterprise 4, с. 135-136] – «аспектно-тренувальні (підготовчі)» вправи – це мовні вправи, практичною ціллю яких є розвиток лексичних навичок усного мовлення.

У вправі 1 подано ілюстрації та слова, потрібно визначити до якого типу розваг ті відносяться та згрупувати їх. Лексична вправа націлена на розвиток лексичних навичок усного мовлення.

У вправі 2 поданні речення в які потрібно вставити правильне слово із дужок.

Таким чином, вправи 1, 2 та 3 – це підготовчі мовні вправи, спрямовані на розвиток лексико-граматичних навичок.

Вправа 4 містить завдання на аудіювання і теж спрямована на розвиток лексико-граматичних навичок. У вправі 4 учні слухають автентичний аудіо запис – діалог, де хлопець та дівчина вирішують, де вони проведуть свій вечір. Учні повинні прослухати діалог та підставити пропущені слова.

4. Peter and Ann are trying to decide how to spend an evening out. Listen to their conversation and fill in the missing words.

Peter: Would you like to go out this evening?

Ann: Yes. Why not? What do you have in mind?

Peter: **1)** ... ... going to a concert? The Ragford Symphony Orchestra's playing at the Sindican Centre tonight at 7.30.

Ann: Oh no! I'm not in the mood for that kind of thing. **2)** ... ... going to the theatre?

Peter: **3)** ... . Oh, maybe not. There's a pantomime on, but it starts at 6.30, and it's 6.15 now.

Ann: Oh, I see. Well, **4)** ... ... go to the cinema? *Rob Roy* is on at the Odeon.
Peter: That sounds nice. **5)** ... ... have a quick snack before we buy our tickets.
Ann: That's a lovely idea. **6)** ... … go to Pierre's.

(Suggested answer)

1) *Do you fancy;* 2) *What about;* 3) *We could*; 4) *Why don't we*; 5) *We could;* 6) *Let's.*

Ці комунікативні зразки дозволяють мовцю зробити пропозицію (прямий запит інформації: *Do you fancy, What about;* непрямий запит інформації: *We could, Why don't we).*

Вправа 5 підручника *Enterprise 4* спрямована на розвиток діалогічного мовлення. Потрібно скласти діалог подібний до діалогу у вищезгаданій вправі на аудіювання, використовуючи мовленнєві кліше.

5. Look at the following advertisements, then in pairs act out a dialogue similar to that in Exercise 4.

Making suggestions: *Let's, ... Shall we ...?, Why don't we ...? What/How about ...? We could ..., etc.*

Responding to suggestions:

Positively: *That sounds fine ..., That's a good idea ..., That sounds like a good idea to me ..., etc.*

Negatively*: I don't think that's a good idea ..., I'm not in the mood for ... etc.*

Advertisements

The Odeon Cinema presents
Rob Roy
Evening screening – 7.30 p.m.
Late night screening – 11 p.m.
– comfortable seats,
Dolby sound, snack bar
Tel: 0171-3720064

Snow White and the 7 Dwarfs at
The Theatre Royal:
"The audience adored it, and
so did I"
Bill Bailey, The Times
Tickets – J4 adults
– J2.50 children under 16
Matinee – 2.30 p.m.
Evening Performance – 6.30 p.m.
Tel: 0171-3730075

Sir Brian St John conducts
the Ragford Symphony Orchestra
at The Sindican Centre
Steven Illefass - cello
Mary McMillan - piano
Beethoven's 5th Symphony
Tickets J6 - J30
7.30 p.m.
Tel: 0171-3752365

THE SPHINX
Tonight only!
Guest DJs - MC Ginger
and Spinner Rapids
playing a wide variety
of music ranging from Rock
to Hip Hop
Entrance J2.50
Snack bar
Open 10.30 p.m. till late
Tel: 0171-3725565

Учням пропонується розділитися на пари, скласти діалог, подібний до поданого в попередній вправі, використовуючи інформацію з рекламних оголошень та комунікативні зразки мовлення, які вони вставляли в пропуски після прослуховування діалогу.

В якості опори використовується діалог-зразок з попередньої вправи. Учням рекомендують, для відповіді, притримуватися *конфліктної і неконфліктної* комунікативних стратегій, а саме *тактики прямого і непрямого запиту інформації,* тактику *прямої відповіді на запитання, відповіді, що випереджає запитання,* тактику пояснення незгоди та тактику *демонстрації власної здатності вести розмову.*

Висловлювання, що очікується – діалог, в якому мовець (SA) має зробити пропозицію щодо розваг на вечір і навести аргументи на користь свого вибору (**тактика прямого і непрямого запиту інформації**). Його тактика може бути представлена у вигляді схеми (схема 1).

SA: S1←A1

Схема 1. Мовленнєвий хід мовця (SA)

S1 – перша пропозиція

A1 – аргумент на її користь

Співрозмовник (SB) має відхилити пропозицію, пояснити відмову (**тактика пояснення незгоди, тактика відповіді, що випереджає запитання**) і зробити свою пропозицію з аргументами на користь своєї точки зору **(тактика демонстрації власної здатності вести розмову)**. Його конфліктна стратегія може бути проілюстрована схемою (схема 2).

SB: R1←A1, S2←A2

Схема 2. Мовленнєвий хід мовця (SB)

R1 – відмова

S2 – друга пропозиція

A1 A2 – аргументи

Мовець (SA) в свою чергу має відхилити пропозицію, пояснити незгоду й зробити зустрічну пропозицію. Така тактика полягає в обміні ролями між комунікантами та може бути представлена у вигляді схеми (схема 3).

SA: R2←A2, S3←A3

Схема 3. Мовленнєвий хід мовця (SB)

Схема комунікативних стратегій обох мовців може бути представлена у вигляді схеми 4.

SA: S1←A1

SB: R1←A1, S2←A2

SA: R2←A2, S3←A3

Схема 4. Комунікативні стратегії обох мовців в діалозі

Схема комунікативних стратегій мовців в діалозі може бути зображена на дошці (див. схема 4). Учні можуть отримати інструкцію: *"You are to act out a dialogue similar to that in Exercise 4. The first speaker is to suggest going out to a place described in an advertisement. You are to give an argument to support your idea.*

The second speaker is to reject an offer and explain your point of view. In your turn you are to make your own offer and support it with your arguments". The first speaker is to reject it, give arguments and make a new offer. Finally, the second speaker is to accept an offer.

(Suggested answer)

SA: What are we going to do tonight? Shall we go to a nightclub? They've got guest DJs at the Sphinx tonight.

SB: Oh no, not a nightclub. I've got to be up early tomorrow. We could go to a concert. Sir Brian St John is conducting at the Sindican Centre tonight.

SA: I can't stand classical music though. How about a film? They're Showing *Rob Roy* at the Odeon at 7.30.

SB: That sounds great. Let's go there then.

Такий вид вправ поєднує виконання мовних, умовно-мовленнєвих і мовленнєвих вправ, що дає можливість розвивати навички і вміння діалогічного мовлення.

Наведені приклади демонструють у загальному плані систему вправ для розвитку мовленнєвих навичок в учнів старшої школи. Основна ціль системи вправ – розвивати мовленнєві навички усного мовлення.

Отже, діалогічне мовлення відіграє провідну роль при вивченні англійської мови як іноземної. Діалог сприяє появі вербального стимулу, що призводить до активного процесу навчання і засвоєння учнями старших класів лексичного та граматичного матеріалу. Розвиток діалогічного мовлення не може бути відокремленим від системи вправ направлених на формування лексичних та граматичних навичок.

Обізнаність у можливостях застосування комунікативних стратегій і тактик у діалогічному мовленні сприяє розвитку мовлення на уроках англійської мови. Детальна інструкція викладача щодо комунікативної ситуації та опорні схеми використання комунікативних стратегій і тактик мовців дозволяють учням успішно розвивати мовленнєві навички усного мовлення.

Перспективи подальших досліджень – використання вербально-зорових опор (відеоматеріали) для покращення взаємодії учнів на уроках англійської мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Борзова Е.В. Диалогическая речь как цель и средство обучения английского языка / Е.В. Борзова // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 2.
2. Зимняя И.А. Лингвопсихология речевой деятельности / И.А.Зимняя. Воронеж: НПО «МОДЕК», 2001. – 432 с.
3. Исхакова Ф.С. Обучение правильной неподготовленной диалогической речи / Ф.С. Исхакова // Иностранные языки в школе. – 1976. – № 4. – С. 54-57.
4. Мірошниченко А.Л. Навчання усного мовлення / А.Л. Мірошниченко // Українська мова та література. – 2004. – № 31. – С. 9-13.
5. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иностранному говорению / Е.И.Пассов. – М.: Просвещение, 1991. – 223 с.
6. Рогова Т.В., Верещагина И.Н. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в средней школе. – М.: Просвещение, 1988. – 224 с.
7. Скалкин В.Л. Обучение диалогической речи (на материале английской речи): пос.[для учит.] / В.Л.Скалкин. – К., Рад. школа. – 1989. – 158 с.
8. Скалкін В.І. Вправи для навчання монологічного мовлення. – К.: Наук. думка, 2000. – 127 с.
9. Скляренко Н.К. Сучасні вимоги до вправ для формування іншомовних навичок і вмінь // Іноземні мови. – 1999. – №3. – С. 3-7.
10. Apalat H.P. Communicative strategies in the interview texts // Наукові записки. – Випуск 154. – Серія: Філологічні науки. – Кропивницький: Видавець Лисенко В.Ф., 2017. – С. 57-61.
11. Littlewood W. Communicative Language Teaching. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991. – 108 p.

ДЖЕРЕЛО ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Evans V., Dooley J. Enterprise 4. Coursebook Intermediate / V.Evans, J.Dooley. – Express Publishing, 2008. – 206 p.

REFERENCES

1. Borzova E.V. (1985). Dialogicheskaya rech' kak cel' i sredstvo obucheniya anglijskogo yazyka / E.V. Borzova // Inostrannye yazyki v shkole. – № 2. [Dialogue speech as a goal and means of teaching English // Foreign languages at school].
2. Zimnyaya I.A. (2001). Lingvopsihologiya rechevoj deyatel'nosti / I.A.Zimnyaya. Voronezh: NPO «MODEK». [Linguistic psychology of speech activity].
3. Isxakova F.S. (1976). Obuchenie pravil'noj nepodgotovlennoj dialogicheskoj rechi // Inostrannye yazyki v shkole. – № 4. [Teaching of correct unprepared dialogue speech // Foreign languages at school].
4. Miroshnichenko A.L. (2004). Navchannia usnoho movlennia // Ukrainska mova ta literatura. – № 31. [Teaching of oral speech //Ukrainian language and literature].
5. Passov E.I. (1991). Kommunikativnyj metod obucheniya inostrannomu govoreniyu [Communicative method of teaching foreign speaking]. Moscow: Prosveshhenie.
6. Rogova T.V., Vereshhagina I.N. (1988). Metodika obucheniya anglijskomu yazyku na nachal'nom etape v srednej shkole. [Methods of teaching English at the initial stage in secondary school] – Moscow: Prosveshhenie.
7. Skalkin V.L. (1989). Obuchenie dialogicheskoj rechi (na materiale anglijskoj rechi) [Teaching of dialogue speech (on the material of English speech)]. Kyiv.
8. Skalkin V.I. (2000). Vpravy dlja navиannja monolohиnoho movlennja. [Exercises for teaching monologue speech]. Kyiv: Naukova dumka.
9. Skljarenko N.K. (1999). Suиasni vymohy do vprav dlja formuvannja inљomovnyx navyиok i vmin // Inozemni movy. – № 3. [Modern requirements to exercises for forming foreign languages skills and competences // Foreign languages].

ILLUSTRATIVE MATERIAL

Evans V., Dooley J. (2008). Enterprise 4. Coursebook Intermediate. – Express Publishing.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ганна Апалат – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: комунікативні та прагматичні аспекти лінгвістики тексту.

Ольга Максимова – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 2 Донецького національного медичного університету.

Наукові інтереси: методика навчання англійської мови у вищий школі, підготовка до аналітичного мислення в процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Hanna Apalat – Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of English Language and Methodology at the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: communicative and pragmatic aspects of text linguistics.

Olha Maksymova – Candidate of Pedagogic Sciences (Ph.D.), Lecturer at the Department of Languages and Humanities №2, Donetsk National Medical University

Scientific interests: methods of teaching English in higher school, training for analytical thinking while studying Social Sciences and Humanities.